

СЛОВО НА СВІЙ ЗАХИСТ

А іноді перед сніданком
цілих шість разів я встигала
повірити у неможливе.

БІЛА КОРОЛЕВА.

Льюїс Керролл “Аліса у Задзеркаллі”

Це розповідь про те, як наша родина прожила п'ять років на грецькому острові Корфу. Спочатку я хотів описати світ живої природи острова з краплиною смутку за далеким дитинством, але зробив серйозну помилку, впустивши свою рідню на перші сторінки книги. З'явившись на папері, мої родичі зручно влаштувалися самі та ще й позапрошували різноманітних друзів у всі розділи. І тільки завдяки величезним зусиллям та неабиякій спритності мені пощастило присвятити декілька поодиноких сторінок виключно тваринам.

Я намагався змалювати мою сім'ю точно й правдиво, саме такими, якими я їх бачив. Однак, щоб пояснити їхні найбільш чудернацькі вчинки, треба сказати, що тоді, на Корфу, всі ми були дуже молоді: Ларрі, найстаршому, виповнилося двадцять три; Леслі — дев'ятнадцять; Марго — вісімнадцять; а я, найменший, перебував у юному і вразливому віці десяти літ. Ми ніколи не знали напевне, скільки років нашій мамі, з тієї причини, що вона завжди забувала про дні свого народження. Скажу лише —

мама була достатньо дорослою, щоб мати чотирьох дітей. На її прохання пояснюю також, що мама — вдова, бо, як передбачливо зауважила вона, люди можуть подумати бозна-що.

Навряд чи мені вдалося б написати цю книжку без допомоги й дружнього сприяння декотрих осіб. Говорю це для того, щоб відповідальність за неї поділити на всіх порівно.

Отже, моя найщиріша подяка:

Докторові Теодору Стефанідесу. З властивою йому великодушністю він дозволив мені скористатися матеріалами своєї неопублікованої праці про острів Корфу, а також щедро постачив мені безліч жажливих каламбурів; деякі з них я використав.

Моїм рідним. Врешті-решт це вони мимоволі стали основними героями повісті і значною мірою допомогли мені під час роботи над книгою, шалено сперечаючись з приводу кожного епізоду, який я з ними обговорював.

Моїй дружині — за те, що вона голосно сміялася, читаючи рукопис, і цим надзвичайно тішила мене. Потім, правда, вона пояснила, що її смішила моя орфографія.

Софі, моїй секретарці. В її обов'язки входило розставляти коми і нещадно виправляти незграбні інфінітивні звороти.

Особливу вдячність я хотів би висловити нашій матері, їй і присвячую цю книгу.

Як ніжний, самовідданий і чуйний Ной, мама сміливо вела свій ковчег із кумедними нащадками крізь бурхливе житейське море, завжди готова до бунту, раз у раз долаючи фінансові мілини, ніколи не певна того, що команда схвалить її дії, і завжди готова бути відповідальною за будь-які неполадки на кораблі. Неймовірно, що мама знаходила сили переносити це плавання, проте вона його переносила і навіть залишалась при здоровому розумі. Як твердить мій брат Ларрі, і не без рації, ми можемо пишатися тим, як ми виховали нашу маму; всім нам вона робить честь. Їй вдалося досягти тієї щасливої нірвани, де ніщо вже не приголомшує і не дивує.

Ось, наприклад, недавно, наприкінці тижня, коли мама зосталася вдома сама, їй несподівано привезли кілька кліток. В них було: двійко пеліканів, ясно-червоний ібіс, яструб та вісім мавпочок. Хтось слабший, можливо, і розгубився б від такої притичини, але тільки не мама. В понеділок уранці я побачив її в гаражі, — там за нею ганявся роздратований пелікан, якого вона пробувала годувати сардинами з бляшанки.

— Нарешті ти прийшов, синку,— ледве дихаючи, сказала вона.— Цей пелікан завдав мені трохи клопоту.

Я спитав, звідки вона знає, що це мої тварини.

— Ну, звісно, твої, любий. Хто ще міг би надіслати мені пеліканів?

Це доводить, як добре мама розуміє принаймні одного зі своїх дітей.

Насамкінець я волів би підкреслити, що все написане тут про острів та його жителів — чистісінька правда. Наше життя на Корфу нагадувало сонячну буфонаду, іскрометну комічну оперу. Гадаю, всю чарівність і неповторну атмосферу цього куточка землі точно відтворено на морській карті тих часів. Під детальними обрисами острова Корфу й берегової лінії континенту, внизу, стояла невеличка примітка для мореплавців:

“Обережно! Бакени, що позначають мілини, часто опиняються тут не на своїх місцях. Моряки, будьте уважні біля цих берегів!”

ЧАСТИНА ПЕРША

1. МІГРАЦІЯ

Пронизливий вітер задув липень, мов свічку, і над землею повисло свинцеве небо серпня. Сіялась холодна колюча мряка, раз у раз здіймаючись од вітру щільними сірими хвилями. Вздовж пляжів Борнмута дерев'яні купальні невиразно блимали на зеленаво-сизе піняве море, а воно з гуркотом розбивалося об бетонні узбережні моли. Чайки неспокійно метались над портом, ширяли над дахами будинків на пружних крилах, жалібно скиглячи. Така погода зумисне створена для того, щоб терзати людей.

Того дня наша родина виглядала не вельми привабливо, бо негода, як завжди, принесла з собою цілий набір звичних хвороб. Я підхопив катар, хрипко дихав відкритим ротом, а голову мені немов залило цементом. Вмостившись на підлозі, я розбирав свою колекцію мушель. Мій брат Леслі, хмурий і роздратований, скулився біля каміна, у нього було запалення середнього вуха зі слабкою, проте невпинною кровотечею. У Марго, моєї сестри, з'явилися нові прищики на обличчі, і так уже вкритому червоними цятками. У мами почався сильний нежить разом із загостренням ревматизму. І тільки мій найстарший брат Ларрі не постраждав; але достатньо було й того, що він дратувався через наші хвороби.

Ларрі, звісно, все це й розпочав. Решта були просто безсилі думати про щось інше, крім власного нездоров'я; але ж Ларрі саме Провидіння обрало для того, щоб він мчав крізь життя маленькою світлою петардою, запалював ідеями інших, а потім згортався в клубочок лагідним кошеним, відмовляючись відповідати за наслідки. День тягнувся поволі, а Ларрі злостився чимраз більше. Нарешті, сердито роззирнувшись по кімнаті, він чомусь вирішив, що це мама в усьому винна, і став нападати на неї.

— Ну навіщо ми терпимо цей триклятий клімат?— спитав він зненацька, вказуючи на залите дощем вікно.— Ви лише гляньте! І, якщо вже так, гляньте на нас... Марго роздулась, мов тарілка з рум'яною кашею... Леслі швендяє довкола, запхавши

в кожне вухо по чотирнадцять сажнів вати... Джеррі хрипить, неначе в нього зроду розщеплене піднебіння... А подивіться на себе! Ви день по дню хирієте і в'янете!

Мама відірвалась від грубезного тому “Кулінарних рецептів із Раджпутани” і обурено вигукнула:

— Зовсім ні!

— Не суперечте,— напосідав Ларрі.— Ви себе вкрай занедбали... а діти ваші схожі на серію ілюстрацій з медичної енциклопедії.

На це мама не змогла підшукати вбивчої відповіді, а тому лише пильно зиркнула на сина і знову поринула в читання.

— Сонячні промені! Ось що нам потрібне,— правив своєї Ларрі.— Ти згоден, Лес?.. Леслі... Лес!

Леслі витяг з одного вуха чималий жмут вати.

— Що ти кажеш?— спитав він.

— Ну от! — Ларрі тріумфуюче обернувся до мами.— Спілкування з ним перетворюється на обтяжливу процедуру. Ну куди це годиться? Один брат не чує, що йому кажуть, другого ви самі не можете зрозуміти. Ні, час уже вжити заходів. Хіба я можу створювати свою безсмертну прозу в гнітючій атмосфері, де пахне евкаліптовою настоянкою?

— Звичайно, синку,— неуважно відповіла мама.

— Всім нам бракує сонця,— не відступав Ларрі.— Сонце... край, де ми могли б жити привільно.

— Авжеж, любий, це було б чудово,— майже не слухала його мама.

— Вранці я отримав листа від Джорджа... Він пише, що Корфу — дивовижний острів. Може, спакуємося та й гайнемо в Грецію?

— Гаразд, синку, як хочеш,— необачно зронила мама. Хоча з Ларрі вона звичайно була насторожі, намагаючись не сказати зайвого.

— Коли? — здивувався Ларрі з її поступливості.

Мама зрозуміла свій тактичний прорахунок і неквапливо опустила “Кулінарні рецепти із Раджпутани”.

— Думаю, синку, краще тобі спершу поїхати самому і все владнати. А згодом ти напишеш мені, і, якщо там добре, ми всі до тебе приїдемо,— розмірковувала вона.

Ларрі кинув на неї нищівний погляд.

Лежачи в ліжку, Ларрі давав указівки. А ми гуртом таки примудрилися видерти дошки з підлоги й витягти жевріючу балку. Жевріла вона, либонь, цілу ніч, оскільки цей дванадцятидюймовий брус з оливкового дерева вже наполовину обвуглився. Коли нарешті з'явилась Лугареція й почала прибирати купу тліючої постільної білизни, скіпки, воду та бренді, Ларрі, полегшено зітхнувши, знову розпростерся на ліжку.

— Отже, як бачите,— підсумував він,— все зроблено без паніки й метушні. Головне — не втрачати самовладання. А тепер, будь ласка, хто-небудь принесіть мені чашку чаю. У мене тріщить голова.

— Нічого дивного,— зронив Леслі.— Ти вчора нажлуктився по саму зав'язку.

— Не варто ганити мою репутацію, якщо ти не спроможний відрізнити приступ лихоманки від п'яної оргії,— повчально зауважив Ларрі.

— Що не кажи, а після цієї лихоманки в тебе добряче похмілля,— сказала Марго.

— Це зовсім не похмілля,— стримано відповів Ларрі,— а звичайне перенапруження від того, що вдосвіта вас будить орава знервованих панікерів і вам доводиться брати все на себе і опановувати ситуацію.

— Багацько ти наопановував, лежачи в ліжку,— презирливо пирснув Леслі.

— Важать не конкретні дії, а робота мозку, кмітливість і здатність не втрачати самовладання, коли все оточення його вже втратило. Якби не я, ви всі напевно згоріли б у своїх ліжках.

15. РОЗМОВА

На острів прийшла весна, і все навкруги заяскравіло квітами. Ягнята, метляючи хвостами, вибрикували під оливами, толочили жовтий шафран своїми маленькими ратицями. Ослята на слабеньких здутих ніжках ласували асфоделями. Стави, річки, канали обснувалися низками крапчастої жаб'ячої ікри, черепахи скидали з себе зимові ковдри з листя й ґрунту, і перші метелики, по-зимовому бляклі, непоказні, повільно пурхали з квітки на квітку.

Ті буремні, живоодайні дні ми проводили переважно на веранді, їли там, спали, читали або просто гомоніли. Раз на тиждень ми розбирали пошту, що її привозив нам Спіро. Головним чином це були каталоги зброї для Леслі, журнали мод для

Марго та зоологічні часописи для мене. Пошту Ларрі складали в основному книги й нескінченні листи від письменників, художників та музикантів про письменників, художників та музикантів. Мама отримувала листи від нашої широко розгалуженої рідні й подеколи каталоги насіння.

Переглядаючи пошту, ми раз у раз обмінювались зауваженнями, а іноді зачитували окремі уривки вголос. Це робилося не з метою спілкування (однаково ніхто нікого не слухав), а задля того, щоб дістати більшу насолоду від нашої кореспонденції. Щоправда, траплялось,

що котрась новина з достатньою долею сенсації могла привернути до себе загальну увагу. Саме так і сталося в один із днів напровесні, коли небо було мов блакитне скло, а ми всі сиділи в ажурній тіні виноградного листа, поглинаючи свіжу пошту.

— О, симпатично... Дивіться... органді з широкими рукавами... Найліпше, мабуть, зробити це з оксамиту... а може, парчевий верх і спідниця-кльош. А ось теж мило... правда ж, буде гарно з довгими білими рукавичками і літнім капелюшком?

Пауза. Чутно лише шарудіння папери й легкі стогони Лугареції в їдальні. Роджер позіхає, за ним по черзі позіхають обидва цуцики.

— Боже! Яка красуня!.. Ось гляньте-но... оптичний приціл, ковзний затвор... Ну й кралечка! Гм... сто п'ятдесят... не так вже й дорого... За теперішніх часів це пристойна ціна... Побачимо... дубельтівка... чокбор... так... Мені здається, на крижнів треба щось трохи важче.

Роджер з блаженним виглядом чухає спершу одне вухо, потім друге, схиляє голову набік, стиха гарчить від задоволення. В'юн лягає неподалік і заплющує очі. Нехлюй марно ганяється за мухою, клацаючи щелепами.

— Ага! У Антуана нарешті прийняли поему! У нього справжній талант, тільки б він не зарив його в землю. Верлен, який встановлює друкарський верстат у стайні... Тьху! Мізерні накладки власних робіт. О Господи! Джордж Буллок почав писати портрети... портрети, ви чуєте! Він же свічки не годен намалювати... Ось, мамо, неодмінно

прочитайте, чудова книга — “Драматурги епохи королеви Єлизавети”... вартісна річ... багатющій матеріал...

Роджер з гучним сопінням потягається назад, вищукує блоху, орудуючи передніми зубами, ніби машинкою для стриження волосся. В'юн смикає хвостом і лапами, його червонясті брови сіпаються в зачудуванні перед власним сновидінням. Нехлюй вдає, що спить, краєм ока слідкуючи за мухою.

— Тітонька Мейбл переїхала до Суссексу... Вона пише, що Генрі склав усі іспити й влаштується в банк... принаймні я думаю, що це банк... письмо в неї просто жахливе, незважаючи на дорогу освіту, якою вона завше так вихваляється... Дядечко Стівен зламав ногу, бідолашний старий... і зробив щось із нирками?.. Ах, ні, я зрозуміла... ну й почерк, дійсно... Він зламав ногу, впавши з драбини... Я гадала, в нього більше розсудливості... смішно лазити по драбинах у його віці... Том одружився... з однією з дівчат Гарнетів...

Насамкінець мама завжди лишала щомісячні пухлі послання, де адресу було виведено чіткими, округлими літерами. Це були епістоли від двоюрідної бабусі Герміони, вони постійно викликали спалахи невдоволення в нашій сім'ї. От і зараз всі ми відклали вбік кореспонденцію і напружили увагу, а мама з покірливим зітханням розгорнула листа на двадцять з лишком сторінок, зручніше вмостилась і почала читати.

— Вона пише, що лікарі майже не zostавили їй надії,— сповістила мама.

— Вони не зоставляють їй анінайменшої надії от уже сорок років, а вона й досі здорова як бик,— зауважив Ларрі.

— ...її завжди трохи дивувало те, що ми отак собі майнули до Греції, адже у них там зараз гнила зима, і вона думає, що, можливо, це було вельми далекоглядно з нашого боку вибрати такий цілющий, бальзамічний клімат.

— Бальзамічний! Ну й слівце!

— О, Царице небесна!.. Ох, ні... о Боже!

— В чім річ?

— Вона збирається приїхати до нас... лікарі рекомендують їй теплий клімат!

— Ні, ні, тільки не це! Такого я не переживу!— скрикнув Ларрі, зриваючись з місця.— Ми ситі по горло болячками Лугареції, не вистачає ще двоюрідної бабки Герміони, яка буде конати тут щохвилини. Ви мусите відкараскатись од неї, мамо... Скажіть, що в нас і так тісно.

— Але це неможливо, синку. Я написала їй в останньому листі, який у нас просторий будинок.

— Може, вона вже забула,— висловив оптимістичне припущення Леслі.

— Ні, не забула. Вона якраз згадує про це... Де ж воно?.. Ага, ось дечки: “Оскільки тепер ви можете собі дозволити наймати таке просторе приміщення, я певна, люба Лу, що ви не відмовите в скромному притулку старій жінці, якій уже недовго топтати ряст”. От бачите! Чим тут зарадиш, скажіть на ласку?

— Напишіть їй, що на острові лютує епідемія віспи, і вишліть фото з прищами Марго,— запропонував Ларрі.

— Не городи нісенітниці, любий. До того ж я писала їй, яке це здорове місце.

— Це просто нестерпно, мамо! — скипів Ларрі.— Я так мріяв спокійно попрацювати влітку, запросивши тільки найближчих друзів, а тепер нам загрожує нашість цієї набридливої старої верблюдиці, пропахлої нафталіном, що безперестанку виспівує псалми у вбиральні.

— Ти перебільшуєш, синку. І я не розумію, навіщо ти приплів сюди вбиральню. Я ніколи не чула, щоб вона співала псалми будь-де.

— Вона співає їх безперервно... а на площадці тим часом шикуються черга.

— Ну, хоч би там як, а треба знайти якусь вірогідну відмовку. Не випадає ж писати, що ми не хочемо прийняти її через псалми.

— Чом би й ні?

— Облиш, синку. Все-таки вона наша родичка.

— Ну то й що? Невже ми маємо панькатися з цією фурією тільки через те, що вона наша родичка? Адже найрозумніше було б прив'язати її до стовпа і спалити.

— Це вже занадто,— заперечила мама не дуже щиро.

— Люба мамочко, з усіх настирливих, надокучливих родичів ця, безсумнівно, найжахливіша. Я не можу збагнути, хоч убий, чому ви взагалі з нею спілкуєтесь.

— Але ж я мушу відповідати на її листи, чи не так?

— Не обов'язково. Напишіть на них: “Адресат вибув”, — і відсилайте назад.

— Я не можу цього зробити, серденько. Вони впізнають мій почерк. Окрім того, цей лист я вже розпечатала,— нерішуче сказала мама.

— А може, написати їй, що ви захворіли?— запропонувала Марго.

22. ПОВЕРНЕННЯ

Зджентльменською чесністю, яку мені важко було йому пробачити, містер Кралевський повідомив маму, що він уже навчив мене всього, що знав сам. Настав час, сказав він, послати мене куди-небудь в Англію або Швейцарію закінчувати освіту. Я опирався, як міг, цим планам. У відчаї я заявив, що волюю бути невігласом. Адже неук дивується всьому на світі набагато більше.

Але мама була незламна, мов криця. Нам, вважала вона, необхідно повернутись в Англію, провести там кілька тижнів, зміцнити своє становище (що означало суперечки з банком) і лише тоді вирішувати, де я вчитимусь далі. А щоб угамувати наші ремствування і пригасити в зародку бунт, мама сказала, що це слід трактувати просто як відпустку, приємну подорож. Незабаром ми знову повернемося на Корфу.

І от вже спаковано ящики, саквояжі, валізи, змайстровано клітки для птахів та черепак, а собаки в нових нашийниках почувають себе трохи ніяково і мають винуватий вигляд. Останні прогулянки оливковими галями, останні слізні прощання з численними приятелями.

Гора нашого майна височіє на митниці, а поряд стоїть мама і брязкотить великою зв'язкою ключів. Всі решта чекають на вулиці, під сліпучим сонцем, розмовляють з Теодором і Кралевським, які прийшли нас проводити. Появився митник і помітно спохмурнішав, уздрівши гору багажу з кліткою нагорі, звідки на нього злорадісно глипали Сороки. Мама нервово всміхалась, перебираючи пальцями ключі. Вигляд у неї був як у контрабандиста коштовностями. Митник подивився на маму, потім на багаж, тугіше затягнув ремінь і насупився.

— Це все ваше? — запитав він для певності.

— Так, так, все моє,— прощобетала мама, дзенькнувши ключами.— Треба що-небудь відімкнути?

Митник зосереджено міркував.

— Увасес нову одюг? — спитав він.

— Не розумію,— сказала мама.

— Увасес нову одюг?

Мама у відчаї пошукала очима Спіро.

— Вибачте, я не зовсім уловила...

— Увасес нову одюг... нови одюг?

Мама розгублено всміхнулась.

— Пробачте, ніяк не можу...

Митник уп'яв у неї сердитий погляд.

— Мадам,— сказав він грізно,— ви говорите англійські?

— О так! — зраділа мама від того, що нарешті зрозуміла його.— Так, трохи.

Від гніву митника її врятував своєчасний приїзд Спіро. Обливаючись потом, він увірвався до митниці, заспокоїв маму, пояснив митнику, що в нас багато років не було ніякого нового одягу, і за одну мить багаж опинився на пристані. Затим взяв у митника шматок крейди і власноруч позначив увесь багаж, щоб надалі не було жодних непорозумінь.

— Не кажу прощайте, а тільки до побачення,— пробурмотів Теодор, тиснувши кожному з нас руку.— Сподіваюсь, ви знову повернетесь сюди... гм... невдовзі.

— На все добре, до побачення,— м'яким голосом виспівував Кралевський.— Ми з нетерпінням чекатимемо вашого повернення. Клянусь Юпітером! І бажаю вам якнайліпше провести час в добрій старій Англії. Саме те, що треба!

Спіро мовчки потиснув усім руки, а потім стояв і дивився на нас, як завжди, наспивши брови, і крутив у руках кепку.

— Ну, давайте прощатись,— почав він, але голос його раптом затремтів.

Рясні сльози зблиснули в нього на очах і градом покотилися по зморшкуватих щоках.

— Слово честі, я не збирався плакати,— схлипував він, зітхаючи всіми своїми могутніми грудьми.— Але я буцімто прощаюсь з ріднею. Мені здається, що ви мої родичі.

Коли пароплав вийшов у відкрите море і острів Корфу розчинився в ряхтливому перлистому мареві, чорна туга облягла наші серця і не відпускала до самої Англії. Закіптюжений поїзд мчав з Бріндізі в Швейцарію. Ми сиділи в мовчанні, нікому не хотілося розмовляти. Вгорі, на сітці для багажу, заливались в клітках зяблики, скрекотали Сороки, часом Алеко видавав свій журливий крик. Внизу, біля наших ніг, хропіли собаки.

На швейцарському кордоні до вагона увійшов страхітливо вишколений чиновник і перевіряв наші паспорти. Він повернув їх мамі разом з невеличким формуляром, без усмішки вклонився і лишив нас наодинці з нашим сумом. По якимсь часі мама

глянула на заповнений чиновником бланк і заціпеніла.

— Ви тільки подивіться, що він тут написав! — вигукнула вона обурено.— Ну й нахаба!

Ларрі зазирнув у бланк і пирхнув.

— Це вам кара за те, що ви поїхали з Корфу,— сказав він.

На маленькій картці, в графі “Опис пасажирів”, акуратним крупним почерком було виведено: “Мандрівний цирк і штат службовців”.

— Треба ж таке написати! — все ще гарячувала мама.— Далєбі, яких тільки диваків нема на світі.

Поїзд мчав нас до Англії.

Зміст

<i>Слово на свій захист</i>	5
Частина перша	8
1. Міграція	8
2. Несподіваний острів	13
3. Сунично-рожевий будинок	21
4. Чоловік із жуками-бронзівками	29
5. Півпуда знань	40
6. Скарби павуків	49
7. Благодатна весна	60
8. Розмова	71
Частина друга	75
9. Нарцисово-жовтий будинок	75
10. Черепашачі узгір'я	86
11. Світ у мурі	97
12. Карнавал світляків	108
13. Зачарований архіпелаг	121
14. Зима і вальдшнепи	134
15. Розмова	149
Частина третя	155
16. Білосніжний будинок	155
17. Балакучі квіти	167
18. Цикламенові гаї	178
19. Озеро з ліліями	192
20. Картаті поля	205
21. З тваринами	219
22. Повернення	234
<i>Післямова</i>	237